

Långelanda tingshus

Bakgrund

Namnet "Nordmarche" står omnämnt redan 1287. Nordmarkens härad omnämns också i den äldre Västgöotalagen. Det omfattade då elva socknar; Sillerud, Holmedal, Fågelvik, Töcksmark, Östervallskog, Karlanda, Blomskog, Trankil, Silbodal, Skillingmark och Järnskog. Området utgjorde i äldre tid en fattig och tämligen isolerad bygd och häradsrätten höll sina förhandlingar på ambulerande platser runt om i socknarna. Främst var det större bondgårdar och prästgårdar som fick tjäna som tillfälliga tingshus.

Från 1669 ingick området i Västersysslets domsaga. År 1830 överfördes häradet till Södersysslet och 1875 kom Nordmark att bilda en egen domsaga. Under 1900-talet minskades antalet domsagor i landet, men tack vare en stark opinion fick Nordmarks domsaga vara kvar. Det var först i samband med den stora tingsrättsreformen 1971 som Nordmarks, Södersysslets och Jösse domsagor slogs samman till Arvika Tingsrätt med huvudtingställe och kansli i Arvika och med Årjäng och Säffle som bitingställen.

Texten är med Länsstyrelsens tillstånd hämtad från skriften *Långelanda tingshus*, författad av Annalena Nordström och utgiven i Länsstyrelsens skriftserie Värmländska byggnadsminnen. Textbearbetning har utförts av Maud Forsberg, Antikvarietjänst. Layout har utförts av Leo Forsberg, Antikvarietjänst. Bilderna är med fotograf Lars Branders tillstånd hämtade från hemsidan www.töcksfors.se.

Uppmärksamhet rättegång i Långelanda

Den mest uppmärksammade rättegång som hållits i Långelanda tingshus gällde kyrkoherde Anders Lindbäck. Han dömdes år 1865 för mord och mordförsök sedan han vid flera tillfällen blandat arsenik i nattvardsvinet.

Lindbäck tillträdde sin tjänst som kyrkoherde i Silbodal år 1861. Som nyinflyttad upprördes han över det moraliska förfall som rådde i den fattiga socknen. I sin skriftliga bekännelse anförde han medlidande som motiv för sina handlingar men det framkom också under rättegången att han ville skapa en idealförsamling i Silbodal, med välordnad ekonomi och låga fattigvårdskostnader.

På hösten 1864 började Lindbäck, vid hembesök hos dem som var för sjuka att ta sig till kyrkan och nattvardsgången, att ta med en dos arsenik. Detta blandades i smyg med nattvardsvinet. Sju personer utsattes för mordförsök, varav tre dog. De övriga fyra fick kräkningar men överlevde och kunde vittna vid tingsförhandlingarna i Långelanda tingshus.

Lindbäck, som i folkmun kom att kallas "Silbodalsprästen" eller "Giftmordsprästen" dömdes den 20 juni 1865 till döden genom halshuggning. I avvaktan på att domen skulle verkställas begick han dock självmord i länsfängelset i Karlstad.

Den s.k. Lindbäckska tragedin blev mycket uppmärksam, och det har skrivits många böcker och tidningsartiklar där man försökt förstå Lindbäcks personlighet och förklara hans handlingar.

Häradsrätten samlad, tidigt 1900-tal.
Foto i hembygdsföreningens ägo.

Det första fasta tingshuset i Långelanda uppfördes på 1690-talet eller i början av 1700-talet (uppgifterna varierar). Läget valdes strategiskt invid vägmötet mellan två äldre postvägar.

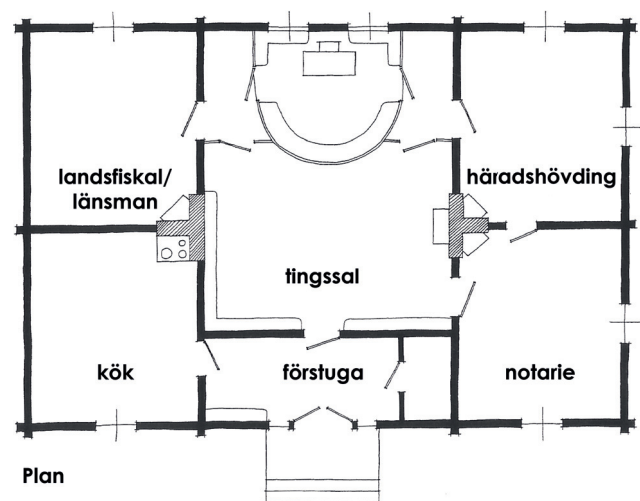
Dåtidens tingshus var enligt uppgift rätt stort och hade brädfodrad fasad och nävertäckt tak. Trots att det var uppfört av prima kärnvirke var tingshuset vid sekelskiftet 1800 "till Tak, Murars och äfwen wäggar så förfallen och bristfallen och bristfällig, at den samma ej utan stor och för Häradsboarne betungande Kostnad kan sättas i stånd, eller göras brukbar hwarken till Arrest, eller andra boningsrum". Man började istället att planera för byggnationen av ett helt nytt tingshus.

Den 12 januari 1802 kallades "Häradsboarne" till ett tingsammansträde i Långelanda. Vid mötet upplästes Kungl. Bef:des utslag om byggandet och häradsrätten beslutade att ett nytt tingshus skulle uppföras strax väster om det befintliga. Arbetet planerades vara slutfört till det årliga hösttinget 1803. Byggnadsarbetet var dock inte helt avslutat invändigt vid denna tidpunkt, vilket lär ha upprört häradshövdingen.

Det nya tingshuset upptimrades på en gedigen kvaderstensgrund i ett plan och kläddes utvändigt med slamfärgsstruken träpanel. Det avvalmade sadeltaket med mångåskonstruktion täcktes med skiffer och de två skorstenarna byggdes i sten på tegelsockel. Takbjälklaget isolerades med tre lager torv.

Tingshuset fick salsbyggnadens planlösning med en centralt placerad förstuga med bakomliggande tingsal och med två kammare på vardera gaveln. Gavelrummen inreddes för häradshövdingen, notarien, länsman/landsfiskalen och för köksfunktioner.

Vid vårtinget 1802 beslöts att det gamla tingshuset skulle rivas och att ett häradsfängelse skulle byggas strax norr om det nya tingshuset. Som byggnadsmaterial användes bl.a. timmer från den gamla byggnaden.

Planritning över tingshuset augusti 1967, Skanark AB, I Vennerström, I Ekemark. Rumsnamn tillfogade av Antikvarietjänst.

Under 1920-30-talet började tingshuset i Långelanda anses alltför otidsenligt och ett nytt modernt tingshus uppfördes därför i Årjäng. De sista tingsförhandlingarna hölls i Långelanda 3 augusti 1936. Under andra världskriget användes byggnaden som bas av militären. Därefter användes den av Centerns kvinnoförbund och Jordbrukarnas ungdomsförbund för deras sammankomster.

På inrådan av Nordiska Museet överlämnades Långelanda tingshus år 1942 till Silbodals hembygdsförening. Villkoret var att föreningen övertog ansvaret att vårda och underhålla byggnaderna med kvarvarande inventarier.

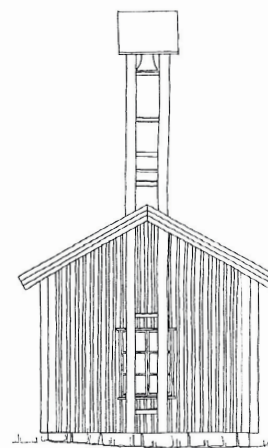
Tingshuset i Långelanda utgör en liten men viktig del av vårt rätts-historiska kulturarv, och 1965 förklarade riksantikvarieämbetet den välbevarade tingshusmiljön som byggnadsminne. Enligt skydds-föreskrifterna får inte tingshuset, arkivet eller häktet flyttas, rivas eller in- och utvändigt byggas om eller repareras utan Länsstyrelsens tillstånd. Byggnaderna ska underhållas och det tillhörande markområdet får inte utan Länsstyrelsens tillstånd bebyggas eller förändras.

Idag är vaktrummet inrett som ett sedvanligt boningsrum med mörkt blåmönstrad tapet över en ljus gråmålad nedre panel, och med ett pappspänt vitmålat tak. Ytterdörren vetter mot landsvägen i väster och fönstret mot tingshuset i söder. Byggnaden har värmts upp av en vitputsad tegelugn. På ömse sidor om ugnen finns eldningsluckor till murarna i de två arrestrummen.

I cellerna finns högt sittande gallerförsedda fönster. Den enda fasta inredningen är en liten väggfast hylla. I ett av rummen finns en bevarad handboja av en typ som skruvades fast runt den fängslades handleder.

På häktets södra gavel hänger tingshusklockan i en hög rödmålad trästapel. Klockan bär året 1734, vilket är det år som Sveriges rikets lag stiftades. Med klockan ringde man till ting och tingspredikan.

Sista gången häktet i Långelanda användes var i samband med en höstmarknad i Årjäng på 1950-talet. Alla fyllericeller var då upptagna så man fick använda "reserven" i Långelanda.

Uppmåtningsritning augusti 1967, Skanark AB, I Vennerström, I Ekemark.

Häradshäktet

Enligt 1734 års lag skulle det vid varje tingshus finnas ett fängelse eller ett häkte. Där förvarades de häktade personer som skulle rannsakas vid tinget samt de som arresterats eller häktats under tingsförhandlingarna. Byggnaden var däremot inte avsedd för verkställandet av straff.

Häradsfängelset i Långelanda uppfördes år 1802 av timmer från det gamla tingshuset. Häktet är indelat i ett vaktrum och två arrestlokaler.

1873 renoverades häktet. Stenfoten lagades och rappades, väggarna i arrestrummen rappades och nya golv lades ovanpå de gamla. Det yttre tegeltaket lagades och skorstenspipan om-murades. Samtidigt anskaffades nya hänglås, två fångkappor, två par fotbojor och två par handbojor. Häktet renoverades därefter 1881 och 1939.

Förstuga

Den rektangulära förstugan är centralt placerad. Den gråmålade yttre pardörren är av halvfransk typ och nyttillverkades efter äldre förebild i samband med restaureringsarbeten 1997. På ömse sidor om pardörren finns två höga spröjsade enluftsfnster. Från rummet leder en vitmålad, halvfransk fyllningsdörr till tingssalen rakt fram. En liknande dörr leder till köket i nordväst och en enkeldörr mot vinds-trappan i sydväst. Väggarnas nedre del är klädda med en ljus grå-målad liggande panel under en enkel profilerad bröstningslist. Det övre väggfältet är tapetserat med en enkel svagt beigemönstrad tapet. Utmed den västra långväggen finns enkla gråmålade vägg-fasta bänkar.

I förstugan förvaras den stora häradskistan i ek med svagt kupat lock, järnbeslag och två järnhandtag på vardera långsidan.

Tingssal

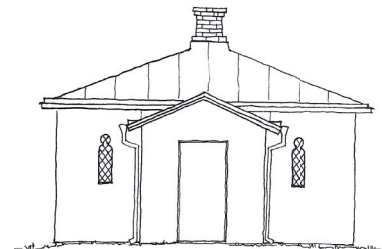
Tingssalen har alltid varit det centrala rummet i tings- och rådhus vad gäller såväl funktion som placering. Rummet var i äldre tid ofta möblerat med ett stort bord i mitten runt vilket domaren, biträdena, länsman och nämndemännen satt. Parterna däremot fick vanligtvis stå vid ena bordsändan. Inredningen och möbleringen i salen markerade domstolens särställning i samhället. Det skulle vara ett värdigt rum för rättvisans tjänare. Domarporträtt och deviser kunde ytterligare öka intrycket av en rannsakande och sannings-sökande domare och nämndemannakår.

Den välbevarade tingssalsinredningen i Långelanda tingshus är tåmligen unik. Den ger ett mycket ålderdomligt intryck och påminner till viss del om en forntida domarring där domaren och de tolv nämndemännen satt i en avskild och något upphöjd halvcirkel bakom ett skrank. Det senare markerade nämndens avskilda och

Vid 1900-talets början överflyttades dock alla handlingar till ett nybyggt arkiv mellan tingshuset och häradsfängelset. Byggnaden uppfördes för brandsäkerhetens skull i sten på kvaderstensgrund, och med en kraftig svartmålad yttre järndörr. Fasaden är vitputsad och taket täcks sedan gammalt av svartmålad ståndfalsad takplåt.

Arkivet är avdelat i förstuga och arkivrum där handlingar och protokollsböcker förvarades i väggfasta bokskåp med nätdörrar. Rummet värmdes upp med en kamin placerad i förstugan. Från denna spred sig de varma rökgaserna, via inmurade kanaler i arkivrummets väggar, upp mot den centralt placerade tegelskorstenen. Invändiga väggar och tak är vitputsade, och de enda dekorativa inslagen är två gjutna ventilationsluckor med kedjetofs.

På västerfasaden mot bygatan finns, på ömse sidor om järndörren, två nyckelhålförmade enlufts-fönster med diagonal järnspröjsning. Mot öster vetter ett större valvslaget fönster som med järnspröjs delar upp luften i tretton rutor.

Uppmättningsritning 1999, arkitekt Anita Björcke, Länsstyrelsen.

Arkivet

Det finns inga bevarade medeltida häradstingsprotokoll i landet. Att de inte bevarats kan bero på att många tingsförrättare ännu i slutet av 1500-talet betraktade domböckerna som sina privata tillhörigheter. Först 1541 blev häradshövdingarna direkt ålagda att föra domböcker och ansvara för häradsrättens arkiv. Därefter kom domböcker, häradets sigillstamp, saköreslängd (förteckning över utdömda böter), kontanta medel, biblar och protokollsvolymer att förvaras i en speciell häradskista som stod i tingsalen. Nordmarks häradskista står idag i tingshusets förstuga.

I 1734 års lag fastställdes att "Å hwar tingstad skal Häradskista wara". Kistan skulle ha tre nycklar som innehades av häradshövdingen (häradssdomaren), häradsfogden (kronofogden) och "then som främst i nämnden sitter". Då volymerna i kistan med tiden blev för stora byggdes särskilda arkiv - "häradskistor i sten" – intill tingshusen. I protokoll från år 1867 omnämns ett arkiv inne i tingshusbyggnaden. Där finns idag två yngre arkivskåp dels i notariens rum, dels i det nuvarande köket.

upphöjda ställning och tjänade som en symbolisk garanti för att rättvisa skulle skipas. Skranket har en urgammal tradition och enligt talesättet stod den åtalade "inför skranket". Skranket i tingsalen utvidgades 1867 med $\frac{3}{4}$ aln.

Domarsätet vid fönsterväggen är vänt mot salen medan nämndemännen hade sina fasta platser på en halvcirkelformad bänk mitt för domaren. De vände således ryggarna mot menigheten. Under bänken finns lådor där handlingar och andra tillhörigheter förvarades. I lådorna har många av nämndemännen skrivit in sina namn och årtal. Under bänken finns också ett fast fotstöd.

Mellan domarsätet och nämndemannabänken finns ett halvovalt skrivbord. Bordet hade en praktisk funktion men utgjorde också en symbol för gemenskap och enighet.

Från domarens och nämndemännens plats finns grindar i skranket ut mot två sidobås. Ett för käranden och ett för svaranden. Från dessa finns ytterligare grindar ut mot tingssalen samt dörrar till härads-hövdingens rum i söder och landsfiskalens rum i norr.

I det ekådrade skrankets övre del, som också bildar rygg till nämndemansbänken, finns ett dekorativt utsågat lyrmönster. Ovanför detta ut mot tingssalen finns ett armbågsstöd som den stående menigheten kunde luta sig mot. Utmed väggarna i åhörardelen av rummet finns enkla väggfasta bänkar. Eftersom det inte finns några uppgifter om att det tidigare skulle funnits lösa åhörarbänkar så fick troligen huvuddelen av den intresserade menigheten stå upp under förhandlingarna.

Uppvärmningen av tingssalen skedde via en kakelugn som är uppmurad vid den södra mellanväggen. Den flata kakelugnen är vit med ett rikt dekorerat krön, och härstammar från 1800-talets slut. Vilken värmekälla som rummet hade dessförinnan är okänt.

Rummets väggar är idag klädda med en vitmålad relativt smal spontad pärlspontpanel – en väggbehandling som blev populär kring sekelskiftet 1900. Invid dörren mot förstugan finns ett väggfast pärlspontpanelat hörnskåp med två enkla luckor. I hörnet mot murstocken finns en järnspis av modell Husqvarna No 18 stående på ett uppmurat vitlimmat fundament, och med en likaledes vitlimmad spiskupa. Vid sidan av eldstaden finns ett väggfast hörnskåp av pärlspontade bräder samt en väggfäst bänk. Golvbräderna har i äldre tid lackats mörkbruna och taket är pappspänt samt vitlimmat. Då tingshuset under 1940-talet började användas som samlingslokal i olika sammanhang togs en serveringslucka upp i mellanväggen mot landsfiskalens rum.

Landsfiskalens rum

Landsfiskalens rum finns norr om tingssalen. I storlek och tak-, golv- och väggbehandling överensstämmer det med häradshövdingens rum i söder. Kakelugnen är svagt grönglaserad och enligt uppgift tillverkad av muraren Gröndal i Holmedal. Rummet är idag möblerat med en järnsäng, ett bord samt stolar.

Kök

Från förstugan leder en dörr in mot köket. Om rummet alltid haft denna användning är oklart, men det omnämns som kök i handlingar från 1870. I rummet finns ett väggfast takhögt hörnskåp med dubbla dörrar av bokskåpskaraktär. Vid vintertinget 1867 beslutades att "de skåp hvari archivvet förvaras" skulle ändras och göras mer ändamålsenliga "hvarjämte vidare utrymme för archifhandlingarna skulle beredas". Om de omnämnda skåpen är desamma som dem i köket är dock oklart.

Väggbehandlingen har även den förändrats genom åren. År 1867 beskrivs väggarna som "rappade" och beslut fattas att de ska tapetseras. Vid en restaurering 1969-71 återfanns dels en schablon-tapet, dels en marmorering på panellisten. Man beslöt dock att bevara rummet i det skick det befann sig i på 1930-talet. Således bevarades den brungulblommiga jugendtapeten med anslutande småblommig takbård. Den nedre träpanelen och dörrfodren övermålades dock med en pärlgrå ton som överensstämde med framskrapat färgprov. I samband med restaureringen ekådrades också dörrarna mot de angränsande rummen. Även taket omspändes och målades med limfärg. Golvtiljorna i tingssalen vittnar om många års nötning.

Vid slutbesiktningen beslöts att rummen i tingshuset endast skulle möbleras med möbler som "med viss säkerhet kan sägas ha tillhört miljön". I tingssalen hänger idag porträtt av häradshövdingarna Adolf Mathias von Proschwitz, Birger Carl Otto Wijkmark och David Gunnar Davidsson Lundström samt landsfiskal Anders Norelius.

Häradshövdingens rum

Häradshövdingen hade sitt tjänsterum söder om tingssalen. Fram till 1867 var väggarna lerklinade men i samband med en renovering detta år tapetserades väggarna. Den nuvarande väggbehandlingen är dock mer sentida. År 1969 beslöts att rummets då befintliga utseende skulle bevaras, men att en modern tapet på väggen mot notariens rum skulle tas bort och taket pappspännas.

Väggfältens övre del är tapetserad med en storblommig tapet i mellanbruna, gröna och blå nyanser. Den småblommiga takbården har anslutande färgsättning. Bröstpanelen är målad i en ljusgrå kulör medan dörrar och foder är bestrukna med vit oljefärg. Rummet är möblerat med två svarta järnsängar med mässingknoppar, ett skrivbord, en pinnstol samt en kommod. På väggarna hänger två speglar samt tre tavlor med klassiska tryck. På golvtilljorna ligger en yngre brun linoleummatta. I hörnet mot skorstensstocken finns en flat, vit kakelugn med reliefdekor. Ugnen är sannolikt samtida med den i tingssalen.

Notariens rum

Notariens rum är inrymt i söder bredvid häradshövdingens rum och vad gäller storlek, fönster, dörrar och tak överensstämmer de båda rummen. Det övre väggfältet är dock i notariens rum tapetserade med en yngre mellanbrun svagt randad tapet. På golvet ligger också en blågrön-rutig linoleummatta. Den i gulgrönt glaserade kakelugnen överensstämmer med den i landsfiskalens rum och är sannolikt tillverkad av muraren Gröndal i Holmedal.

Rummet är möblerat med ett väggfast äldre arkivskåp, en järnsäng, enkla pinnstolar samt ett skrivbord som har tillhört "giftmordsprästen" Anders Lindbäck i Silbodal.

